

החודש הזה לכם

ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר: החודש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחודשי השנה: (שמות יב א-ב).¹

תוספתא ראש השנה פרק א הלכה ג – השינוי מספר בראשית

כיצד לחדשים? אע"פ שנאמר: בחודש הראשון ובחודש השני,² אין מתחילין למנות אלא מניסן. שנאמר: "החודש הזה לכם ראש חדשים".³

מכילתא דרבי ישמעאל בא מס' דפסחא פרשה א – הפרדה מאדם הראשון

"החודש הזה לכם" ולא מנה בו אדם הראשון. אתה אומר לכם ולא מנה בו אדם הראשון, או אינו אלא לכם ולא לגויים?⁴ כשהוא אומר "ראשון הוא לכם" - הרי לכם ולא לגויים אמור. הא מה תלמוד לומר: "החודש הזה לכם"? "לכם" ולא מנה בו אדם הראשון. נמצינו למדין שישראל מונין ללבנה והגויים לחמה.⁵

מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק יב פסוק ב – הפרדה גם מהאבות

"החודש הזה לכם" - לא מנו בו אבות הראשונים. יכול לא מנו בו אבות הראשונים שהרי לא ניתנה תורה בימיהם, אבל משניתנה תורה ואילך יהו באי בראשית מונין בו?⁶ תלמוד לומר: "לכם" - אתם מונין בו ואין באי בראשית מונין בו.⁷

¹ בעיצומו של תהליך הגאולה, בין תשע מכות מצרים והמופתים מחד גיסא והציווי על קרבן פסח והמכה העשירית מאידך גיסא, באה פרשת קטנה זו שהיא הבסיס ללוח השנה העברי. מרכיב מרכזי ביציאה לחירות ובזהות הלאומית הוא לוח שנה משלך; מי שעומד להיעשות בן חורין צריך להתחיל לשלוט על עתותיו ומועדיו. ועל כן, הדחיפות של מצווה זו בארץ מצרים (ראו דברינו [מה לכהו בבית הקברות](#)) - מצווה שאח"כ יכולה להיעשות רק בארץ ישראל (רמב"ם קידוש החודש א ת, ברכות סג ע"א); ועל כן גם שאלת המדרש ורש"י: "לא הייתה התורה צריכה להתחיל אלא מהחודש הזה לכם" (דברינו [רש"י הראשון על התורה](#)).

² לאורך ספר בראשית ועד יציאת מצרים נהג המנין הקדום לפיו החודשים: ראשון, שני, שלישי וכו', הם החודשים שבימינו מכונים: תשרי, חשוון, כסלו וכו' - שמות שהביאו איתם עולי בבל כפי שנראה להלן. בתורה נזכרים החודשים עפ"י סדרם: ראשון, שני, שביעי, עשירי וכו' (רק לשלושה חודשים עתיקים יש שם, מצא אותם). המקור העיקרי (היחיד?) למנין זה הוא סיפור המבול, בפרשת נח, שם החודש השני הוא חשוון וניסן הוא החודש השביעי כשיטת ר' אליעזר שבתשרי נברא העולם ולא כשיטת ר' יהושע שבניסן נברא העולם, ראו בראשית פרק ח פסוקים ד, ה ורש"י שם. אבל החל מפרשת החודש ומיציאת מצרים: "החודש הזה לכם", מתחיל ניסן להיות "החודש הראשון". אבל דא עקא, ש"החודש הראשון" לא מוזכר בפרשתנו. המקום הראשון בתורה בו מוזכר "החודש הראשון" הוא בהקמת המשכן, שמות מ ב, שנה לאחר יציאת מצרים.

³ החל מיציאת מצרים משתנה לוח השנה. מכאן ואילך החודש הראשון, שני שלישי, הם ניסן, אייר, סיון וכו'. האם שינוי זה משפיע גם על קביעת מועד ראש השנה ועל מחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע לגבי בריאת העולם אם היה באחד בתשרי (שיטת ר' אליעזר) או אחד בניסן (שיטת ר' יהושע), עליה הרחבנו בדברינו [יום הרת עולם – בין ניסן לתשרי](#) בראש השנה? ראו גם רש"י בראשית ז יא ו-ח יג. על כך נרחיב להלן בדברי רשב"ם.

⁴ נראה שיש להגיה כאן "לכם ולגויים" שהיא השאלה, עליה תבוא התשובה להלן: "הרי לכם ולא לגויים אמור". ויש לחקור כאן.

⁵ פעמיים כתוב "לכם": "החודש הזה לכם ... ראשון הוא לכם". שתי הפקעות והבדלות יש כאן. האחת, בין עם ישראל המונה (גם) ללבנה (על מנת שלפחות אחת לשלושים יום יגביהו עיניהם לאביהם שבשמים, כדברי המכילתא בהמשך שם), ובין הגויים המונים (רק) לחמה. והשנייה, היא בין אדם הראשון (שגם עם ישראל הוא מצאצאיו) ובין עם ישראל שלאחר יציאת מצרים. וכדברי רמב"ן: "ודע, כי אחרי שהסכימו שבתשרי נברא העולם, כאשר תקנו: זה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון, וכן הוא סדר הזמנים, זרע וקציר וקור וחום, יהיה ראש השנים מתשרי. וכן החדשים ממנו הם נמנים, עד שהגענו ליציאת מצרים, ואז צוה הקב"ה למנות בחדשים מנין אחר, שנאמר: החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחודשי השנה. ומשם ואילך בכל הכתוב ימנה תשרי החדש השביעי, ועדיין נשאר בשנים החשבון ממנו, דכתיב (שמות לד כב) וחג האסיף תקופת השנה" (פירוש רמב"ן בראשית פרק ח פסוק ה).

⁶ "באי בראשית" הוא שם נאה לאומות העולם, בדומה ל"בני נח", והוא ייחודי למדרשי המכילתא (ר' ישמעאל ורשב"י) ובהקשר הספציפי של "החודש הזה לכם". משם נלקח גם למדרש הגדול: בפרשת החודש ובפרשת בשלח שמות טז יד בקשר לירידת המן. ובא לומר: כלל האנושות הם "באי בראשית", אבל אתם מכאן ואילך "יוצאי מצרים". ראו אגב במדרש הגדול שמות כי תשא לג יט גם הביטוי: "ברואי בראשית".

⁷ מדרש זה מדגיש שההבדלה והשינוי של לוח השנה המתחדש ביציאת מצרים, אינם רק לעומת אדם הראשון אלא גם מול האבות. לבני אברהם יצחק ויעקב יש לוח שנה שונה מאשר לאברהם יצחק ויעקב. (שים לב ללשון המדרש שמתחיל באבות ומסיים בבאי בראשית!). ובמלכים א פרק ח אנו קוראים על חנוכת מקדש שלמה בחודש האיתנים (הוא שמו הקדום של חודש תשרי). אומר רד"ק על פסוק ב שם: "בירח האיתנים - ומרבותינו ז"ל שאמרו חודש שנולדו בו אבות הם איתני עולם כמו והאיתנים מוסדי ארץ ... ויונתן תרגם: בירחא דעתיקא דקרן ליה ירחא קדמאה בחגא וכו' הוא ירחא שביעאה (תרגום לתרגום: החודש הקדום שנקרא החודש הראשון וכעת הוא החודש השביעי. מ"ה) - כלומר, כי לפני הזמן יצאו (שיצאו בו) ישראל ממצרים היה תשרי החדש הראשון כי בתשרי נברא העולם. ומשיצאו בני ישראל ממצרים בניסן הוא ראש חדשים ותשרי שביעי לו. כי כן אמר להם האל יתברך החודש הזה לכם ראש חדשים. לכם - מכלל כי לשאר העולם אינו ראשון כי תשרי הוא ראשון". משה חונך את המשכן בחודש ניסן שהוא, לאחר יציאת מצרים, החודש הראשון (שמות מ ב שהוא כאמור "החודש הראשון" הראשון הנזכר בתורה). אבל שלמה קובע את חנוכת המקדש ל"חודש הראשון" ההיסטורי "ירחא דעתיקא קרן ליה ירחא קדמא" שנקרא בזמנו ירח האיתנים. אולי לכבודם

רשב"ם שמות י ב פרשת בא – מחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע

ראש חדשים - כר' יהושע שבניסן נברא העולם: לחדשי השנה - בכל מקום שאומר לכם בחדשים שמיני תשיעי, לחודש הזה הם.⁸ ולר' אליעזר האומר בתשרי נברא העולם, עיקר פשוטו כך. החודש הזה לכם. אעפ"י שאינו ראש חדשים לשאר אומות, **לכם יהיה ראש חדשים**,⁹ למנות: שישי, שביעי, שמיני, תשיעי, חדש שנים עשר הוא חודש אדר. ממנו תמנו להיות לכם זכרון "כי בו יצאתם ממצרים". וכשאמר בתורה: "ובחודש השביעי" - לירח יציאת מצרים פירושו. וכן רגילים הפסוקים לקחת חשבונם ליציאת מצרים, כדכתיב: "בחודש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים וגו'" (שמות יט א, לפני מתן תורה), וכן בבנין הבית: "ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים" (מלכים א ו א, ייסוד מקדש שלמה).¹⁰

פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פסקא ה החודש הזה – חשיבות הלבנה¹¹

"עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו" (תהלים קד יט).¹² אמר ר' יוחנן: לא נברא להאיר אלא לגלגל חמה בלבד, "יהי מאורות" (בראשית א יד) "מארת" כתב.¹³ אם כן למה נבראת הלבנה? אלא לקדש בה ראשי חדשים וראשי שנים.¹⁴ ר' שילה דכפר תמרתה בשם ר' יוחנן: אף על פי כן, "שמש ידע מבואו", מיכן שאין מונין ללבנה אלא אם כן שקעה החמה.¹⁵ ... אם כן למה נבראת לבנה? אלא צפה הקב"ה שאומות העולם עתידין לעמוד ולעשות אותן אלוהות, ואמר: אם בשעה שהם שנים והם מכחישין זה את זה אומות העולם עושין אותן אלוהות, אילו היה

של האיתנים (האבות). שבימיהם הוא היה "החודש הראשון". והנה, אגב, מצאנו חודש אחד מחידת השלושה שבהערה 2 לעיל. השניים האחרים הם: חודש זיו וחודש בול. מצא את המקור בו נזכרים שמות אלה.

⁸ הפיכת חודש ניסן לראש החודשים מסתדרת לכאורה היטב עם שיטת ר' יהושע שבאחד בניסן נברא העולם. לשיטתו, למרות שבאחד בניסן נברא העולם, לוח השנה הבראשיתי היה מבוסס משום מה על תשרי כחודש הראשון. אך כעת, הלוח שמתחדש ביציאת מצרים 'מחזיר עטרה ליושנה' ומתחבר עם ניסן כחודש הראשון. יציאת מצרים מתחברת עם בריאת העולם ומה יותר פשוט מלחבר את כל השלושה: ראש לחודשים הוא גם ראש השנה הוא גם מועד בריאת העולם. כל זה לכאורה חיזוק גדול לשיטת ר' יהושע, אבל זו כידוע לא התקבלה ור' אליעזר לא משנה את דעתו כפי שמסביר רשב"ם להלן.

⁹ הדגשים **בבולד** הם שלנו, מ"ה.

¹⁰ לשיטת ר' אליעזר, יש אכן מהפך בציווי "החודש הזה לכם ראש חודשים". בעקבות יציאת מצרים בא חודש ניסן וירש את תשרי כראש החודשים, אבל לא בהכרח כראש השנה וכמועד בריאת העולם. הפתרון המתבקש לשיטת ר' אליעזר, כפי שרשב"ם מסביר, הוא לומר שהציווי "החודש הזה לכם ראש חודשים" אינו בא לשנות את מועד בריאת העולם, היינו את השנה הקוסמולוגית, אלא ליצור לוח שנה מיוחד לעם היוצא ממצרים שכל אירועיו ומועדיו יירשמו מכאן ואילך על פיו. חודש תשרי היה ונשאר 'יום הרת עולם'. והעולם כולו ינהג בלוח שנה שבנוי על מועד זה ויישאר עם החודש הראשון, השני, השמיני, העשירי וכו' כפי שהיה בבריאת העולם (ומה לעשות שהעולם לא השתכנע וברח בלוח שנה אחר לגמרי...), גם אחד בתשרי כיום הדין בו נידון לראשונה אדם הראשון יישאר נטוע במקומו, אבל לכם בני ישראל העומדים לצאת לחירות פיסית ורוחנית, ניתן כאן לוח שנה משלכם שנקודת ההתחלה שלו היא חודש הגאולה משעבוד מצרים. לא בכדי מביא רשב"ם את הדוגמא של מתן תורה שהיה בחודש השלישי ליציאת מצרים. ואם תאמר שזו דוגמא קרובה, הרי לנו יסוד מקדש שלמה שאירע בחודש השני בשנת 480 ליציאת מצרים (הוא חודש זיו שהיה גם החודש השני למלוכת שלמה – ראו משנה בראש מסכת ראש השנה שמלכי ישראל מונים להם מניסן – והרי לנו החודש השני מהחידה בהערה 2). ופירוש אבן עזרא כאן ורמב"ן שנביא להלן מזכירים את אזכור החודשים במגילת אסתר שגם הם על בסיס ניסן כראש חודשי השנה. נראה שיש עוד להוסיף ולדון בנושא מעניין זה ורק נעיר שבאמת אין הכרח לקשר את ציווי "החודש הזה לכם" למחלוקת על מועד בריאת העולם. אין כאן בהכרח הוכחה לטובת שיטת ר' יהושע. שני התנאים יכולים להסכים שבפרשתנו מודבר על לוח שנה שמבוסס על אירוע מרכזי בחיי האומה, ללא כל קשר למועד בריאת העולם, וכפי שמנו למלכים, למניין השטרות וכו' וכפי שעשו גם עמים אחרים. אבל באופן מעשי נראה שקשה מאד לקיים לוח שנה עם "שני ראשים" אחד של ראש השנה ואחר של סדר החדשים וזה מה שאירע בתולדות עם ישראל כפי שנראה להלן.

¹¹ הדרשה להלן מצויה במדרשים מקבילים ובהם בראשית רבה ו א, שם היא בנוסח בהיר יותר, אך העדפנו את נוסח הפסיקתא שמקדיש פסיקתא מיוחדת לחודש הזה לכם.

¹² פסוק זה מספר תהלים נדרש במקומות רבים על מהלך הירח והשמש בסוף החודש ובמולד החודש הבא, בהם לעתים מופיע הירח החדש לרגע לפני שהוא שוקע ונעלם, קרוב מאד לשקיעת השמש. ראו למשל תלמוד ירושלמי ראש השנה פרק ב הלכה ח (או ט) שגם הוא מקור (אולי המקור) לדרשה שלהלן.

¹³ בכתוב חסר. ראו הפסוק המלא שם: "וַיֵּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֹת בְּרָקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה וְהָיוּ לְאֹתוֹת וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וְשָׁנִים".

¹⁴ שיטת ר' יוחנן עומדת בניגוד לכל הדרשות על "שני המאורות הגדולים" והאגדה שהלבנה מיעטה את עצמה משום שהתלוננה. ראו דבריו **שני מלכים בכתר אחד** בפרשת בראשית. לפי ר' יוחנן, נבראה השמש כמאור המרכזי ואח"כ התווספה הלבנה לצידו.

¹⁵ בהמשך למה שהתחלנו להסביר בהערה 12, מולד הירח יכול להקדים את שקיעת השמש כשהוא שוקע לפני שקיעת השמש ודמדומי החמה מאפשרים לראות אותו לרגע. אך מה שקובע את היום החדש, היינו את ראש חודש הוא שקיעת החמה. השמש היא שקובעת את היום (ואת הלילה). מהלך הירח הקובע את החודשים, אינו משנה את ספירת היום עפ"י סדרי בראשית. והוא מביא שם ראיה, בקטע שהשמטנו מהפסוק שבני ישראל יצאו "בחדש הראשון בחמשה עשר יום" ובבוקר זה עדיין לא שקע הירח ט"ו פעמים מאז המולד. ולנו נראה להעיר שאמנם הירח לא משנה את מהלך הימים, אבל הוא בהחלט קובע את ראש השנה כא' בתשרי ולא עפ"י שנת השמש. היום יתחיל כאשר השמש תשקע ויחל הלילה, אבל מי קבע שיום זה הוא א' בתשרי? הירח.

הזה לכם" - כזה ראה וקדש. וכי הא דאמר רבי יהושע בן לוי: מאיימין על העדים על החדש שנראה בזמנו לעברו, ואין מאיימין על העדים על החדש שלא נראה בזמנו לקדשו.²³

שמות רבה טו כט, פרשת בא – גאולה שהיא גם סליחה וכפרה

"החודש הזה לכם", מדת הקב"ה אינו כמדת בשר ודם. מדת בשר ודם, שנים עומדים בפני המלך אחד מלמד קטיגוריא שלו ואחד סניגוריא שלו. לא כל המלמד קטיגוריא מלמד סניגוריא ולא המלמד סניגוריא מלמד קטיגוריא. אבל הקב"ה אינו כן, הוא מלמד סניגוריא הוא מלמד קטיגוריא.²⁴ הוא הפה שאמר: "הוי גוי חוטא" (ישעיה א ד),²⁵ הוא הפה שאמר: "פתחו שערים ויבוא גוי צדיק" (ישעיהו כו ב). הפה שאמר: "עם כבוד עון", הוא שאמר: "ועמד כולם צדיקים" (ישעיהו ס כא). הפה שאמר: "בנים משחיתים", הוא שאמר: "וכל בניך למודי ה' " (ישעיהו נד יג) ... הפה שאמר: "חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי" (ישעיהו א יד), הוא שאמר: "והיה מדי חודש בחדשו" (ישעיהו סו כג).²⁶ למה אמר "חדשיכם"? לפי שחדשים מתנה הם לישראל, שנאמר: "החודש הזה לכם".²⁷

רמב"ן שמות פרשת בא פרק יב פסוק ב – השינוי בשיבת ציון²⁸

... אם כן כשנקרא לחדש ניסן ראשון ולתשרי שביעי, פתרונו ראשון לגאולה ושביעי אליה. וזה טעם ראשון הוא לכם, שאיננו ראשון בשנה, אבל הוא ראשון לכם, שנקרא לו לזכרון גאולתנו.²⁹ וכבר הזכירו רבותינו זה הענין, ואמרו: "שמות חדשים עלו עמנו מבבל" (ירושלמי ראש השנה א ב, בראשית רבה מח ט), כי מתחילה לא היו להם שמות אצלנו.³⁰ והסיבה בזה, כי מתחילה היה מניינם זכר ליציאת מצרים.³¹ אבל כאשר עלינו מבבל ונתקיים מה שאמר הכתוב: "ולא יאמר עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את בני ישראל מארץ צפון" (ירמיה טז יד-טו), חזרנו לקרוא

²³ תמציתה של סוגיה זו היא שיותר לחכמים לאחר את ראש החודש (ע"י קביעה שהחודש הקודם היה של שלשים יום, גם אם כבר באו עדים והעידו שראו את המולד), אבל לא להקדים את ראש החודש (ע"י קביעה שהחודש הקודם היה של עשרים ותשעה ימים, לפני שבאו עדים). ראו בהמשך הסוגיה שם שבמקרים מיוחדים (תשרי וניסן) היו כן מקדימים. אבל העיקרון בעינו עומד: הגם שהמועדות נמסרו לחכמים, יש הגבלה לכוחם. "כזה ראה וקדש" במובן מגדיל ומגביל. הדגש ב"חודש הזה לכם" הוא לא רק על "לכם", אלא גם על "הזה". ואולי יש כאן קשר עם המדרש שהבאנו בפרשת תרומה: "שלשה דברים נתקשה משה: מעשה המנורה, הירח ושרצים". כמו שבמנורה ירדה בסוף אש מהשמים שהנחתה את משה, כך גם בחישוב המועדות ולוח השנה, יש בסופו של דבר קשר עם גרמי השמים ואי אפשר להתנתק לחלוטין מהמציאות הקוסמולוגית. כפי שאכן נוהג הלוח בימינו (להוציא כמה כללים כגון שלא יחול יום כיפור בימים שישי וראשון והושענא רבה לא בשבת, שם בסוגיה, ראו גם [סיכום ארבע הדחיות](#) כאן). וכשנבא ר' שמעון ורצה ללמוד מהעובדה שמשה ואהרן, שהם אחים וראו את המולד, שעדות החודש אינה בגדרי עדות רגילה וגם קרובים יכולים להעיד, חולקים עליו חכמים ואף מעמידים את הכהנים על טעותם (ראש השנה כב ע"א).

²⁴ אולי צריך להחליף את הסדר: הוא מלמד קטיגוריא הוא מלמד סניגוריא, כפי שעולה מהמשך הדרשה. ראו דברינו [קטיגור נעשה סניגור](#) בדפים המיוחדים.

²⁵ הדרשה היא על הפסוק כולו: "הוי גוי חטא עם פָּדָד עוֹן זָרַע מְרָעִים בְּנִים מְשַׁחֲתִים וכו'", אלא שהדרשן מבקש לדרוש על כל קטע שבפסוק בנפרד ולמצוא לכל אחד מקבילה חיובית.

²⁶ ציטוט פסוק זה מעניין במיוחד משום שהוא לקוח מהפרק המסיים את נבואת ישעיהו שאנחנו קוראים בשבת החודש. "והיה מדי חודש בחודשו" בהפטר, ועומד כנגד הפסוק: "החודש הזה לכם" בקריאת התורה. פרק סו המנחם ונותן תקווה המסיים את נבואת ישעיהו עומד כנגד פרק א הפותח את הספר בתוכחה קשה.

²⁷ בין אוסף רב של דרשות על "החודש הזה לכם" שעניינן קידוש החודש שנמסר לעם ישראל עוד במצרים, שולבה דרשה על מוטיב יום הדין, כפרה וגאולה לעתיד. כשם ששלח הקב"ה את ישעיהו ללמד קטיגוריה על עם ישראל, כך שלח אותו ללמד עליהם סניגוריה של נחמה וגאולה. בקטיגוריה של "חודשיכם שנאה נפשי" טמונה הסליחה עוד לפני הסניגוריה של "והיה מדי חודש בחודשו". כיצד? כי "חודשיכם" אומר הנביא גם כשהוא כועס – החודשים שלכם, מה שמזכיר את "החודש הזה לכם". וזה בניגוד גמור לדרשות שאומרות "חודשיכם" – ולא החודשים שלי. זאת ועוד, ראש חודש קשור בהכרח גם לראש השנה. למרות שבלוח השנה העברי נקבע תשרי כראש השנה ואילו ניסן כראש חודשים, ברור שיש קשר בין השניים כפי שכבר ראינו במסכת ראש השנה במקור הקודם. הדרך לשמור על ראש השנה בתקופת תשרי (חג הסוכות כחג האסיף וכמובן ניסן בתקופת האביב) הוא ע"י עיבור השנה, היינו הוספת חודש סמוך לניסן. גם הוספת אדר ב' כלול ב"החודש הזה לכם". עיבור השנה בתחילת האביב דואג לכך שגם מועדי תשרי ובתוכם ג האסיף יחולו בזמנם. ומשום מה, דווקא מוסתר ראש חודש תשרי בראש השנה ועל כך הרחבנו לדון בדברינו [מדוע נעלם ראש חודש תשרי בראש השנה](#).

²⁸ את הדיון שלהלן על תקופת בית שני והמקורות: רמב"ן, ספר העיקרים ועוד שבהקשר זה, למדנו (שוב) מספרם של [פרופ' עלי מרצבך וד"ר ערן רביב הלוח העברי](#) ותודתנו הגדולה נתונה להם על כך.

²⁹ זה משפט הסיכום של רמב"ן בקטע בו הוא מתייחס ל"החודש הזה לכם" ביציאת מצרים. ממנו הוא עובר לימי שיבת ציון. מברית העולם כפי שראינו לעיל ועד סוף בית שני לא היו לחודשים שמות רק סדר: ראשון, שני, שלישי וכו' (להוציא שלושה חריגים: איתנים הוא ניסן, זיו הוא אייר, בול הוא חשון).

³¹ רמב"ן לא מתייחס (כאן לפחות) למצב שלפני יציאת מצרים ולספר בראשית, פרשת המבול בפרט. ולעיל ראינו שביציאת מצרים לא הומצא סדר החודשים: ראשון, שני, שלישי וכו', רק שונה בסיס הסדר מתשרי לניסן. אבל עדיין, מספרים (סדרים) לחודשים ולא שמות. בנושא זה מאריך אבן עזרא בפירושו הארוך על "החודש הזה לכם" – פירוש שראוי ללימוד בפני עצמו ולא הספקנו לכלול גם אותו בדף זה.

החדשים בשם שנקראים בארץ בבל, להזכיר כי שם עמדנו ומשם העלנו השם יתברך.³² כי אלה השמות ניסן אייר וזולתם שמות פרסיים, ולא ימצא רק בספרי נביאי בבל (זכריה א ז, עזרא ו טו, נחמיה א א) ובמגילת אסתר (ג ז). ולכן אמר הכתוב בחודש הראשון הוא חדש ניסן, כמו הפיל פור הוא הגורל (שם).³³ ועוד היום הגויים בארצות פרס ומדי כך הם קוראים אותם ניסן ותשרי וכולם כמונו. והנה נזכיר בחדשים הגאולה השנית כאשר עשינו עד הנה בראשונה.³⁴

שבת דף קמז עמוד ב – החכם שנכשל

אמר רבי חלבו: חמרא דפרוגייתא ומיא דדיומסת³⁵ קיפחו עשרת השבטים מישראל. רבי אלעזר בן ערך איקלע להתם, אימשיך בתרייהו איעקר תלמודיה. כי הדר אתא, קם למיקרי בספרא, בעא למיקרא: "החדש הזה לכם", אמר: החרש היה לכם. בעו רבנן רחמי עליה, והדר תלמודיה. והיינו דתנן: "רבי נהוראי אומר: הוי גולה למקום תורה, ואל תאמר שהיא תבוא אחריו. שחבריך יקיימוה בידך, ואל בינתך אל תשען" (אבות ד יד).³⁶

שבת שלום וחודש טוב

מחלקי המים

מים אחרונים: לרבנו חננאל יש פירוש מיוחד על "החודש הזה לכם" לפיו בציווי "החודש הזה לכם" נמסר למשה סוד הלוח ומימיו ועד ימי אנטיגנוס איש סוכו: "קביעות החדשים אינה אלא על פי החשבון לא על פי ראיית הלבנה ... עיקר המצוה בכתוב עפ"י חשבון". אלא שבימי אנטיגנוס התחילו הצדוקים לקלקל ובגלל כן צרפו לחשבון גם את העדים. וצורות הלבנה שעשה רבן גמליאל היו רק על מנת להראות לצדוקים שחכמים בקיאים בלוח. אבל באמת לוח השנה התקיים מאז

³² נבואת ירמיהו: "ולא יאמר עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את בני ישראל מארץ צפון" התקיימה בימי שיבת ציון וכפי שבגאולת מצרים ניתנו לנו החודשים בסדרם על בסיס ניסן (ונעקף הסדר על בסיס תשרי), כך בגאולת בית שני "חזרנו לקרוא החדשים בשם שנקראים בארץ בבל, להזכיר כי שם עמדנו ומשם העלנו השם יתברך!" ראו דברינו [איה נבואות הטובה](#) בתשעה באב, וכאן אומר רמב"ן שנבואת ירמיהו התקיימה בשיבת ציון!

³³ אמנם, מדגיש רמב"ן, עדיין היו מזכירים את מספרו של החודש על בסיס ניסן הוא "החודש הראשון" לצד שמות החודשים שעלו מבבל. כך גם מדגיש אברבנאל בפירושו לשמות יב: "ואמנם שמות החדשים אשר אתנו העולים מבבל העולם משם כי שמות פרסיים הם וקראום כן לזכרון גאולתם מבבל ... ונראה לי שלא עברו בזה על מצות החודש לפי שגם הם לא נמנעו מלקרוא את החדשים ראשון ושני במספרם כמו שצותה תורה. אבל מלבד זה כינו את החדש באותו כנוי שהיו מכנים אותו בבבל". ומעניין שמגילת אסתר המספרת סיפור שבגולה נזכרים שמות החודשים הבבליים לצד סדרם על בסיס ניסן. ראו אסתר ב טז: "ותלקח אסתר אל המלך אֶחְשִׁירֹשׁ אֶל בֵּית מְלֹכֹתוֹ בְּחֹדֶשׁ הָעֵשְׂרִי הוּא חֹדֶשׁ טֵבֶת וכו'". שם ג ז: "בְּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן הוּא חֹדֶשׁ נִסָּן בְּשָׁנַת שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה לְמֶלֶךְ אֶחְשִׁירֹשׁ הַפִּיל פּוֹר ... ומחודש לחודש שנים עשר הוא חודש אדר וכו'". שם ח ט: "ויקראו סופרי המלך ... בחודש השלישי הוא חודש סיון וכו'". ויש אולי עוד שם. ראו גם זכריה א ז: "בְּיָוִם עֶשְׂרִים וָאַרְבָּעָה לַעֲשֵׂתִי עֶשֶׂר חֹדֶשׁ הוּא חֹדֶשׁ שֶׁבֶט וכו'". ודווקא עזרא ונחמיה שבאו לחזק את שבי ציון מזכירים את שמות החודשים הבבליים בלי להוסיף את סדרם עפ"י יציאת מצרים. ראו נחמיה א א, ב א, עזרא ו טו.

³⁴ דברים אלה של רמב"ן זכו לתהודה ולהתייחסות רבה וחזרו עליהם בדרשתו לראש השנה כשהוא מזכיר את שלוש התקופות: מבריאת העולם עד יציאת מצרים, מיציאת מצרים ואילך, ומשיבת ציון ואילך. אבל הוא מדגיש בדרשה שם שגם אחרי שיבת ציון בה התקיימה נבואת ירמיהו ונתנו שמות לחודשים: "ולא שנשנה השמות הראשונים ונשכח גאולת מצרים, אלא שנצרף שם שמות בבל להודיע ולזכור שם עמדנו ומשם הוציאנו ה'". ר' יוסף אלבו בעל ספר העיקרים מזכיר גם את שינוי הכתב שהביאו איתם עולי בבל: "שהניחו כתב עברי וברחו להם כתב אשורי זכר שגלו אל אשור ונגאלו משם", ובנושא שלנו הוא אומר: שהניחו מלמנות מנין החדשים מניסן כמו שהיו רגילין למנות זכר ליציאת מצרים וחזרו למנות מנין אחר לחדשים ... ונראה מזה כי הם הבינו שצווי מנין החדשים היה זמני, רוצה לומר כל עוד שתתמיד הגאולה היא, אבל אחר שגלו שנית ונגאלו משם ונצטוו על ידי ירמיהו: לא יאמר עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפון, ראו להניח המנין הראשון שהיה זכר ליציאת מצרים וחזרו למנות מנין אחר מתשרי לשנות העולם, והשאירו שמות החדשים שעלו עמהם מאשור זכר לגאולה השנית, כי הבינו שצווי מנין החדשים מניסן היה זמני ולא צווי נצחי אף על פי שלא נזכר בו זמן". עוד מצאנו בספרם של עלי מרצבך וערן רביב (לא מצאנו במקור) את דברי מהר"י בן חביב (עיין יעקב) שאומר שבמצוות החודש הזה לכם "לא הייתה כוונת התורה לאסור על קריאת החדשים לפי שמות שונים, אלא שאם רוצה להזכיר את מנין החודש, צריך להזכיר את המנין מחודש ניסן, זמן היציאה ממצרים". אין דין למנות את חודשי השנה במספר "ראשון, שני, שלישי", ויכול לקרוא להם בשמותם: ניסן, אייר וכו'. אבל אם ירצה לתת מספר לחודשים, חייב למספר לפי המספור בחודש ניסן – חודש יציאת מצרים". ועוד שם תמיהתו הגדולה של רבי שלמה כהן (שר"ת בנין שלמה) מדוע בברכת חודש אין אנו מזכירים את סדרם של החודשים ואומרים למשל: ראש חודש אייר הוא החודש השני, טבת הוא החודש העשירי וכו', יהיה ביום זה וזה וכו'.

³⁵ היין של פריגיה (שם מקום, אסיה הקטנה?) והמים של דיומסת (אמאוס?) פארק קנדה בימינו, או פשוט מרחצאות ביוונית).

³⁶ אחד הסיפורים המרתקים בעולם אגדות חז"ל הוא סיפורו של ר' אלעזר בן ערך, גדול תלמידי רבן יוחנן בן זכאי, שפרש מחבורת החכמים "והלך ... אצל אשתו לדיומסי מקום שהמים יפים והנוה יפה" והיה בטוח שחבריו יבואו אחריו. וסופו ששכח את כל תלמודו ואפילו את הפסוק "החודש הזה לכם" לא ידע לקרוא וקרא במקום זאת. "החרש היה לכם". מדוע נכשל ר' אלעזר בן ערך דווקא בפסוק זה? אולי משום "שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל" ושכחתה מסמלת את התהום העמוקה אליה התדרדר ר' אלעזר בן ערך. ואולי משום שמצוות קידוש החודש וקביעת הלוח יכולה להתקיים רק בחבורה ובעצה אחת: "ויאמר ה' אל משה ואל אהרן ... החודש הזה לכם". וכבר הארכנו והקדשנו דף מיוחד [החרש היה לכם](#) בשבת זו לסיפור זה של ר' אלעזר בן ערך.

יציאת מצרים עפ"י חישובים שמשה ובני יששכר "יודעי בינה" הכירו. ראו פירוש מהפכני זה במקור ואנו מצאנו אותו מצוטט בפירוש רבי בחיי בן אשר (שמות יב ב).